

необхідності застосування більш суворого механізму відповідальності та якнайшвидшого застосування санкцій або відновлення порушеного становища, – то тут слід керуватися положеннями ЦК України, до яких приводити відповідні положення ГК України та САТ України.

3. До претензійного та судового порядку або в процесі їх проходження правова робота залишається найбільш впливовим засобом у боротьбі з порушеннями законодавства та юридичної практики. Слід рекомендувати АТП та його контрагентам детально прописувати у договорі усі майбутні операції, пов'язані з перевезенням вантажів; у "предметі договору" необхідно вказувати, що саме буде робити АТП, експедитор та інші сторони, зокрема чи повинен експедитор сам перевозити вантаж чи має можливість укласти угоду на перевезення з АТП; у "порядку розрахунків" слід окремо прописувати вартість перевезень та витрати, що підлягають відшкодуванню експедитору; при виконанні експедиційного договору, експедитором за яким може бути АТП, слід виділяти суму його винагороди.

4. Майбутні наукові дослідження повинні спрямовуватися на подальше вдосконалення процесуального порядку розгляду суперечливих моментів перевезення вантажів автотранспортом, особливо у міжнародних перевезеннях.

Стаття надійшла до редколегії 04.01.2010 р.

Є.В. Дехтярьов | **КЛАСИФІКАЦІЯ СПОСОБІВ ЗАВОЛОДІННЯ
ГРОШОВИМИ КОШТАМИ ПІД ЧАС
ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ У СФЕРІ
ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-
ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

На думку багатьох вчених можливість використання у господарському обігу в злочинних намірах прав юридичних осіб є найнебезпечнішою кримінальною тенденцією, яка притаманна саме країнам пострадянського простору та істотно впливає на стабільність їх економічної системи¹. Так, існуючі недоліки нормативного регулювання державного

¹ Див.: Ларичев В.Д. Коммерческое мошенничество в России. Способы совершения. Методы защиты / В.Д. Ларичев, Г.М. Спирин. – М.: "Экзамен", 2001. – С. 82; Волобуев А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: Автореферат дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес: криміналістика та судова експертиза" / Анатолій Федотович Волобуев. – Х., 2002. – С. 8.

контролю за наявністю майнової основи здійснення господарської діяльності та несприятливі економічні умови підприємництва зробили можливим використання прав суб'єктів господарювання щодо вступу у договірні відносини між собою у широкомасштабних злочинних операціях, пов'язаних з шахрайськими посяганнями на власність – предмет господарських домовленостей¹.

Під способом заволодіння грошовими коштами шляхом шахрайства вчиненого в сфері виконання господарсько-договірних зобов'язань доцільно розуміти систему дій, прийомів, операцій, спрямованих на використання можливостей суб'єкту господарювання до вступу в договірні відносини від власного імені з метою схилити обманним шляхом інших учасників цих відносин перерахувати грошові кошти на поточний рахунок вказаного суб'єкту господарювання та в подальшому обернути їх під видом вчинення фінансово-господарських операцій на свою користь. Зазначимо, що стосовно визначеного різновиду злочинної діяльності саме встановлення способу вчинення злочину виступає засобом розпізнавання криміналістично-значущої інформації і діагностування кримінальної події. Якщо традиційно організація процесу отримання криміналістично значущої інформації обумовлюється діями, спрямованими на встановлення способу та особи, що вчинила злочин за його слідами, то у вказаному випадку, пошукова діяльність слідчого здійснюється у протилежному напрямку, тобто її алгоритм визначається правильністю встановлення способу вчинення шахрайства. Вочевидь, саме розгорнута класифікація типових способів підготовки, вчинення та приховування шахрайств, дозволить розглянути результати їх пізнання у якості методів практичної діяльності, шляхів до встановлення істини по конкретній кримінальній справі, розслідування якої йде від встановлення способу вчинення злочину до його розкриття.

Варто зауважити, що в період, починаючи з започаткування ринкових економічних відносин по теперішній час протиправна діяльність з підготовки вчинення зазначеного різновиду шахрайств якісно змінилися. На початку становлення господарської системи України злочинна діяльність з можливості використання прав підприємств виступати в господарській діяльності від власного імені ґрунтувалася переважно на застосуванні підроблених штампів печаток, реквізитів неіснуючих чи ліквідованих підприємств, створенні, а також придбанні суб'єктів господарювання з наданням неправдивих відомостей та підроблених документів до

---

¹ Див.: Бондар В.С. Свіаки шахрайств вчинених у сфері господарсько-договірних та фактори зобов'язань економічної системи, що впливають на ефективність боротьби з ним / Е.В. Дехтярьов, В.С. Бондар // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. [Науково-теоретичний журнал]. – 2009. – № 2. – С. 243 – 249.

контролюючих органів¹. У сучасних умовах, пов'язаних з посиленням контролю з боку державних органів та запровадженням у багатьох підприємствах, установах, організаціях заходів по забезпеченню власної безпеки діяльності, при вчиненні шахрайств використовуються суб'єкти господарської діяльності, які пройшли державну реєстрацію та мають у своїх керівних органах реально існуючих осіб. Використання такого роду суб'єктів господарювання для вчинення шахрайства стає все більш притаманним для нашої країни, що зумовлюється укріпленням господарських зв'язків як в Україні, так і за її межами. Особливості розвитку ринку дозволяють відмовлятися багатьом суб'єктам від вступу у випадкові договірні відносини, передусім маючи справу з перевіреними партнерами з бізнесу. Як зазначає В.Ю. Голубовський, у економічно розвинутих країнах період підготовки "шахрайського підприємства" продовжується не менш шести місяців, бо з невідомими фірмами господарську діяльність у широкому обсязі не прийнято вести. Це примушує злочинців здійснювати визначений час пунктуально виконувати умови мілких замовлень та порядок поставок, що в наступному, за умови входження до довіри, створює умови щодо заволодіння грошовими коштами у великих розмірах². Узагальнення слідчої практики дозволяє виділити наступні протиправні механізми, які дозволяють використати права та обов'язки суб'єкту господарювання з метою вчинення шахрайства:

- *безпосереднє створення чи придбання суб'єкту господарювання*. Зазначений комплекс дій полягає юридичному заснуванні нової юридичної особи або придбання корпоративних прав на вже існуючий суб'єкт господарювання з можливістю впливу на прийняття рішень його керівних органів. Слід зазначити, що при створенні або придбанні юридичної особи – суб'єкту підприємницької діяльності у цьому випадку дії злочинців кваліфікуються як фіктивне підприємництво – ст. 205 КК України.

- *використання легально діючого суб'єкту господарювання*. Безпосередньо, шахрайські дії вчиняються від реально існуючого суб'єкту господарювання, який може мати бездоганну ділову репутацію та значний період свого існування, від одного до декількох років. У даному випадку, особа, яка вчиняє злочин, виступає в ролі керівника, іноді і власника суб'єкту господарювання, а протиправні дії вчиняються поряд із легальною господарською діяльністю. Головною перевагою, яка зумовлює підготовку злочинної діяльності у визначеній формі є можливість приховати факт вчинення злочину, шляхом надання протиправної діяльності характеру

¹ Див.: Шепітько В. Особливості криміналістичної характеристики шахрайства / В. Шепітько // Вісник Академії правових наук. - 1998. - № 2 (13). - С. 140 - 145.

² Див.: Выявление и раскрытие мошенничества / [Голубовский В.Ю., Егоршин В.М., Сурков К.В. и др.]. - СПб.: Издательский дом "Лань", 2000. - С. 26.

підприємницької та переведення будь-яких протиріч відносно права власності на грошові кошти в розряд господарсько-правових спорів.

Проведений нами аналіз кримінальних справ, порушених за фактами вчинення шахрайства (ст. 190 КК України) та заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191 КК України) дозволив зробити висновок про те, що під час укладення відповідних господарських угод є характерними наступні обманні дії з метою отримання згоди потерпілого на перерахування грошових коштів:

1) повідомлення неправдивих відомостей щодо можливості поставки товару після виконання зустрічного зобов'язання по перерахуванню грошових коштів. Для вказаної форми обману є притаманним, крім безпосередньо зазначення відповідних неправдивих відомостей у господарському договорі щодо кількості та якості товару, обсягу виконаних робіт, дійсності надання послуг, представлення у розпорядження підприємства – замовника, різноманітних документів та вчинення безпосередніх дій, які підтверджують можливість виконання зустрічного зобов'язання. Це можуть бути документи, які свідчать про ведення господарської діяльності з іншими суб'єктами господарювання щодо виконання аналогічних зобов'язань, демонстрація безпосередньо властивостей товару або реальної можливості виконання послуг, укладання додаткових угод з забезпечення виконання зобов'язань, наприклад договору застави. Наприклад, при вчиненні шахрайства з метою заволодіння грошовими коштами підприємства під приводом поставки вантажних транспортних засобів громадянин Б. безпосередньо на території АТП здійснював демонстрацію потерплим автомобілів КРАЗ, які начебто знаходяться в його власності і він готовий їх реалізувати, чим ввів у оману потерпілих та схитив останніх до укладення угоди на умовах попередньої оплати за поставку товару¹;

2) повідомлення неправдивих відомостей щодо можливості повного виконання зобов'язання та його часткове виконання за для того, щоб змусити контрагента виконати зустрічне зобов'язання з перерахування грошових коштів. Вказані особливості є характерними при повідомленні неправдивих відомостей про можливість поставки товару, який вимірюється у натуральних показниках, наприклад сировини (вугілля, дизельне паливо та інші) або сільськогосподарської продукції (насіння соняшника, олії та інші);

3) повідомлення неправдивих відомостей щодо можливості повного виконання зобов'язання, однак подальшому його виконання, але не на умовах передбачених господарською угодою. Так, при поставці товарів у

¹ Див.: Кримінальна справа № 02/06/9047. Архів СУ ГУМВС України в Луганській області.

подальшому викривається їх невідповідність предмету угоди щодо якості, комплектності, кількості; при наданні послуг та здійсненні робіт – завищуються обсяги робіт та якість наданих послуг. Наприклад, громадянин К. виступаючи засновником та директором ТОВ "СКС", отримавши шляхом службового підроблення ліцензію на проведення будівельних робіт, уклав з однією з державних установ, яка розташована на території Луганської області договір підряду на проведення робіт з підсилення будівельних конструкцій, після чого за допомогою вільнонайманих працівників, не використовуючи будівельного обладнання, здійснив частковий ремонт переміщень закладу, який не відповідав умовам господарської угоди, та у подальшому підписавши акти виконаних робіт, заволодів грошовими коштами, перерахованими за виконання будівельних робіт на банківський рахунок ТОВ "СКС", чим спричинив матеріальну шкоду державі у розмірі 119 497 гривень¹.

У подальшому, коли безготівкові грошові кошти перераховано на розрахунковий банківський рахунок підприємства, права якого використовуються за для вчинення шахрайства, дії злочинців обумовлюються повноваженнями з керуванням рахунком на який вони зараховані та виступають у діях з безпосереднього зняття готівки або подальшого її перерахунку на розрахунковий рахунок іншого суб'єкту господарювання під виглядом господарсько-договірних відносин з подальшим переводом грошових коштів у готівку (конвертацією).

В першому випадку злочинні дії з безпосереднього заволодіння готівковими грошовими коштами вчиняються шляхом повідомлення неправдивих відомостей відносно підстави зняття та отримання готівки у банківській установі. Як правило, для цього використовуються підстави, пов'язанні обґрунтуванням своїх вимог необхідністю закупівлі сільськогосподарської продукції або розрахунків підприємства з фізичними особами. У подальшому, відповідно вимог чинного законодавства, готівкові грошові кошти, отримані в банківській установі, повинні бути оприбутковані в касі підприємства та використанні на визначені господарські потреби. Тому злочинцями здійснюється підробка касових документів шляхом внесення неправдивих відомостей з метою прикриття факту вчинення шахрайства та безперешкодного заволодіння грошовими коштами. Однак, не виключається той випадок, що безпосереднє заволодіння грошовими коштами можливо вже і після зняття їх з банківського рахунку підприємства без оприбуткування готівки в касі. Треба відзначити, що при вчиненні шахрайства та цілої низки господарських злочинів, широкого застосування набула практика, коли за для обманного отримання готівки та фальсифікації здійснення наступних касових операцій використовується механізм повернення поворотної фінансової допомоги.

¹ Див.: Кримінальна справа № 37/07/9038. Архів прокуратури Луганської області.

Відносно другого варіанта, отримання можливості розпоряджатися готівковими грошовими коштами, відзначимо, що здебільшого перерахування їх здійснюється на розрахункові рахунки підприємств, які переважно містять ознаки фіктивності. Зокрема, вказаний механізм виглядає наступним чином: за відповідну винагороду, яка носить відсотковий характер відносно суми грошових коштів, які потрібно "конвертувати", грошові кошти переводяться у готівку та передаються особі, яка вчинила шахрайство. Вказана властивість характеризується для злочинців певними перевагами, пов'язаними з тим, що перерахування грошових коштів на поточний рахунок іншого суб'єкту господарювання передбачає їх суміщення з іншими активами вказаного підприємства, та значно ускладнює процес розслідування, бо неможливо визначити, яким чином при безготівкових розрахунках, так і при переведенні їх у готівку безпосередньо суму грошових коштів, яка буде привласнена злочинцями. Крім того, для перерахування грошових коштів використовують не один, а декілька банківських рахунків різних суб'єктів господарювання розташованих по всій території країни з відповідним документальним оформленням багатоманітних правочинів та господарських операцій. Це ускладнює завдання доведення факту передачі та отримання готівкових грошових коштів злочинцем, так як безпосередня їх передача відбувається поза межами банківської установи та з залученням великої кількості посередників – фізичних осіб, яким не відомо про походження вказаних коштів. Варто відзначити, що в більшості випадків, фіктивні господарські операції, які обираються для організації зазначеної взаємодії з фіктивними підприємствами мають простіший характер у порівнянні з більш витонченими способами фіктивного документального оформлення способів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Найчастіше під час перерахування грошових коштів на банківський рахунок іншого суб'єкту господарювання, дії злочинців з документального оформлення господарських взаємовідносин здійснюються у двох напрямках. Перший, пов'язаний з підготовкою пакету документів, які підтверджують проведення господарської операції, що за своїм предметом та умовами відповідає тій, яка була укладена під час вчинення шахрайства. Наприклад, перерахування грошових коштів здійснюється у якості авансового платежу або повної передплати за поставку одного й того виду майна тільки за нижчою (але не набагато) ціною. У вказаному випадку, для злочинців створюється оптимальна ситуація, коли вони можуть пояснити протиправні дії невиконанням зобов'язань із боку контрагенту по підприємницькій діяльності, тобто пояснити спричинено шкоду у руслі подій цивільно-правового характеру. Другий – пов'язаний з укладенням будь-якого іншого договору, дійсність здійснення умов якого, у разі

втручання контролюючих, у тому числі правоохоронних органів складно перевірити. Це можуть бути угоди з придбання нематеріальних активів (договір про надання інформаційно-консультативних послуг, маркетингових послуг тощо). Привабливість для злочинців вказаних угод полягає в тому, що основною ознакою нематеріальних активів – відсутність фізичних параметрів, які дозволяють зазначені засоби інвентаризувати.

Після вчинення злочину дії злочинців з приховування злочину обумовлюються поведінкою потерпілого. Так, непоодинокими є випадки коли відбувається зловживанням довірою потерпілих вже після того як заволодіння грошовими коштами вже відбулося. Насамперед, розуміючи той факт, що вилучення з виробничого капіталу в кінцевому випадку відбувається у фінансово-економічному стані підприємства – кредитора, злочинці постійно вимушують його керівництво зволікати зі зверненням до суду або правоохоронних органів шляхом обіцянок виконати господарське зобов'язання з затриманням часу, або взагалі його не виконати у разі звернення до відповідних органів. Причому зазначений період часу використовується з метою вчинення нових злочинів проти власності або з метою безперешкодної ліквідації підприємства.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2009 р.